

БОГ ЯК «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ» У ВІРШІ П. ТИЧИНИ «НЕ ЗЕВС, НЕ ПАН...»

Ще Василь Барка у своїй статті, написаній на смерть П. Тичини, зазначав, що «Кларнетизм» Тичини й досі не досліджено», особливо «як лірико-філософська концепція».¹ Проблема тут ще й у тому, що в радянській критиці² П. Тичину будь-що намагалися виставити атеїстом і особливо для цього використовували заглавний вірш першої збірки поета «Сонячні кларнети», виданої в 1918 році. Що ж це за вірш такий? Починається він рядком «Не Зевс, не Пан...» і за всіма ознаками є ключовим до розуміння світогляду раннього Тичини. Можна було б повірити на слово радянським критикам, що цей вірш антирелігійний і в ньому поет заперечує існування Бога. Але, виявляється, у 20-х роках нашого століття, український філософ Володимир Юринець, невдовзі репресований, був про це іншої думки. Він відзначив, що у вірші «Не Зевс, не Пан...» «...три великі космічні концепції минулих віків: олімпійська, що персоніфікується в Зевсі, орфічна — в Пані і гностично-християнська — в ідеї Духу...».³ Зрештою Юринець конкретизує: «...проблема Космосу ще стоїть перед ним (П. Тичиною. — автор) у вступному вірші як релігійна проблема».⁴ Отже, думки розійшлися. Нам же, щоб виробити свою, треба самим, з позицій сьогодення дня, прочитати вірш «Не Зевс, не Пан...».

Читаючи вірша, видно, що для П. Тичини Бог існує. Поет не заперечує його. Просто, він не є для нього давньогрецьким Зевсом, царем і батьком богів на людей. Не є він і давньогрецьким Паном, Богом лісів та дібров, веселим танцюристом, що грає з міфологічними німфами. Не є він для поета й тільки християнським «Голубом — Духом», що спускається до Ісуса Христа з небес.⁵ Для П. Тичини Бог, це:

Не Зевс, не Пан, не Голуб — Дух, —
Лиш Сонячні Кларнети.⁶

Але що ж це за Бог такий? Може, П. Тичина, як предки-язичники, а ще раніше індійські брахмани, про яких згадує Нестор-Літописець, обожає Сонце чи Бога Сонця? Але ж у нього не сказано просто, що Бог — це Сонце, а «Сонячні Кларнети». І наголос робиться саме на «Кларнетах». «Кларнети» є «Сонячні», а не навпаки. Отже, що розумів поет під «Кларнетами», якими він їх бачив? Ми знаємо духовий музичний інструмент кларнет, який схожий чи то на флейту, чи то на велику сопілку і має приємне звучання. (До речі, на кларнеті грав сам П. Тичина). Але що ж це за «Сонячні Кларнети» у його вірші? Безперечно, це не просто сонячні промені, продовгуваті, як кларнет, і не просто музика від гри на кларнеті. Бо обидва ці слова написані з великої букви, як власні імена. І саме ними Тичина й називає Бога. Саме Бога поет бачить «Лиш Сонячними Кларнетами» — гармонією життєдайного сонячного світла, тепла й музики, чим твориться усе живе в світі і чим є сам творець! І все це ритмічно рухається «музичною рікою», звучить «дзвонними згуками», є «безсмертним».

Але звідки у П. Тичини таке бачення оточуючого? Можливо, тут щось зможе нам розкрити його щоденниковий запис, в якому він свідчить, що ще до революції 1917 р. цікавився Індією.⁸ Вивчав її філософію і літературу, читав Гігведу, збірник релігійних гімнів, Рабіндра-

ната Тагора. (Пізніше в Харкові він навіть створить гурток сходознавців, «...з якого незабаром виросте Українська наукова асоціація сходознавства, в якій він керує секцією літератури»).⁹ Отже, цілком можливо, що П. Тичина керується твердженням індійської філософії. Хоча тут не може бути нічого дивного, бо всі ми індоєвропейці, з індоєвропейським менталітетом і мисленням, про що писав ще І. Я. Франко.¹⁰ А М. О. Бердяєв¹¹ розрізняв у світі, взагалі, лише два способи мислення і філософствування: 1) індоарійське (до якого належимо й ми, і навіть древні греки); і 2) єврейське. Виходить, що П. Тичина просто мислив як індоєвропейець (або індоарієць). К. Ясперс же взагалі твердить, що: «Була загальна доісторія всієї Азії, чийм півостровом є Європа».¹² І вважає, що індоєвропейський світ, очевидно, об'єднувався не тільки мовною спільнотою, а «в тому виявляється глибока єдність духовного наповнення — наприклад, **ідея батька і сина**, своєрідна близькість до природи».¹³ Що ми і бачимо в П. Тичини. Що ж до індійців, то вони зображують до наших днів свого Бога Крішну танцюючим і граючим на флейті, в оточенні небаченого на Землі духовного сяйва, яскравішого за сонячне. Саме за індійською релігійною філософією людина, в залежності від пізнання Бога, відданості йому, може або чути божественну музику, яка весь час звучить у Всесвіті, або побачити сяйво Бога, або, за найбільші заслуги, побачити самого Бога. Виходить, що бачачи «Сонячні Кларнети», П. Тичина побачив лише світло й почув музику? Згадуваний уже В. Барка зауважує щодо цього, що «...ще в часи Ренесансу на Заході, де відходили від Бога, образ його в уяві часом розточувався світлом на весь світотвір».¹⁴ А. П. Тичина теж якраз і творив у такий час, коли починався не тільки відхід від Бога, а й повне заперечення його.

Далі, в цьому ж вірші «Не Зевс, не Пан...» П. Тичина приступає до опису себе й своїх почуттів у вигляді мрії та сну. Перед нами постає символічно-містична картина:

Я був не — Я. Лише мрія, сон.

Навколо — дзвонні згуки,

І п'ятьми творчої хітон,

І благовісні руки.¹⁵

Що це за мрія, за сон? Явний чи уявний світ описує тут поет? Звідки це у нього? Може, ще з раннього дитинства, про яке він залишив такі спогади: «Пам'ятаю себе в дитинстві дуже рано: мене ще на руках носили. День. Теплінь. Світло-зелене віття звідкись звисає наді мною. Блищить вода. Ось тут вона, внизу, і десь там — подалі. Очевидно, це була весняна пора... Підсвідимо відчуваю: щось навколо мене діється, але що саме і як — ще не міг я своїм розумінням охопити. Щось рухається, коливається, звучить — і луною своєю вдалині відгукається... Тільки одне вловлював: рух і звук, радісні обличчя і колір гілок, блискіт води, що пахла свіжістю...»¹⁶ Саме це відчуття поет носитиме в собі протягом усього життя.

«А потім, у наступному рядку вірша читаємо:

Прокинувся я — і я вже Ти.¹⁷

Тут хоч і з великої літери, але на Ти звертається П. Тичина до Бога і... сам себе бачить Богом! Італійські гуманісти XIV—XV ст. «на перший план висували людину як творця земного буття, що у своїх творчих можливостях підноситься до рівня самого Бога».¹⁸ Але П. Тичина проголошує себе, людину, не тільки рівну Богу, а самим Богом! Це вже щось нове. Хоча в тій же індійській релігійній філософії говориться, що «По суті, будь-хто може вважати себе Богом. Ця оманлива зарозумілість притаманна всім, хто живе у матеріальному світі. Насправді Верховним Господом є Вішну, але Крішна стоїть навіть вище Вішну...».¹⁹ Отже, П. Тичина впав у «оманливу зарозумілість»? І так і ні. Бо та ж

індійська філософія твердить і те, що людина може одержати 80 відсотків якостей Бога, якщо в своєму житті в усьому рівнятиметься на Нього і виконуватиме його заповіді. Так-от, відчувши себе Богом («І я вже Ти»), поет бачить:

Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.
І стежив я, і я веснів
А кордились планети.²⁰

Тобто він знаходиться неначе в центрі світотворення, а над ним і під ним усе й твориться. Цікаво, що «серединним тілом» бачив Землю і Г. Гердер, німецький філософ XVIII ст. «по положенню в сонячній системі, і по величині, і по часу й пропорції обертання її навколо осі й обертання навколо Сонця», через що вона «зручно розташована для цілей астрономічного огляду всієї системи...»²¹ Такої ж думки був і Кант І.²²

Закінчуючи вірш «Не Зевс, не Пан...», П. Тичина ще раз підкреслює, що Бог для нього — це «Сонячні Кларнети», а не гнівливий Бог Старого Заповіту, який «...біжить за своїм шахраюватим народом, що воліє мати справу з веселими язичницькими богами, і кричить йому вслід: «Слухай мене, Ізраїлю, і не затуляй вуха свого, Іудо! Хіба я не господь бог твій...»²³ Дійсно, для такої душі, якою була душа молодого П. Тичини, а саме душа «...добра й гуманна, чиста в своїй людяності, як кришталевий, бентежно-чуйний до краси природного світу, сповнена гармонії між ним і людиною»,²⁴ Бог не міг бути «Гнівом», а лише «Сонячними Кларнетами» — ніжними, світлими й ласкавими барвами та звуками.

Навік я взнав, що Ти не Гнів, —
Лиш Сонячні Кларнети.²⁵

Дехто може зауважити, що у вірші «Не Зевс, не Пан...» нема слова Бог. Але замість нього П. Тичина вживає слова-символи: «Ти», «Ти не Гнів», «Сонячні Кларнети». Справа в тому, що молодий Тичина (вірш надруковано, коли йому було 27 років, а написаний він, можливо, ще й раніше), певні почуття, події, факти виражає, як поет-символіст, хоча й не став ним повністю, як сам про це пише.²⁶ Хоча в «Не Зевс, не Пан...» він якраз і виступає як символіст, надаючи перевагу духовному світу та духовному баченню його, трансценденції, символу, тобто «умовному позначенню якого-небудь предмета чи явища».²⁷ Символізм, як напрям у літературі кінця XIX — поч. XX ст., якраз і «ґрунтувався на ідеалістичній філософії». Виступаючи з проповіддю індивідуалізму і містицизму...»²⁸ Саме за допомогою слів-символів, крім уже вищезазначених, ще й таких, як «сон», «хітон», «благівісні руки» й інших, П. Тичина й намагається відобразити, розкрити, як Божий, так і свій внутрішній світи, що надзвичайно важко, а то й неможливо зробити. Але здається, що це все-таки геніально вдалось П. Тичині.

Джерела та література:

- 1 Барка Василь. Відхід Тичини. // Українське слово. Хрестоматія. В 3-х книгах, кн. I/Упор. Яременко В. — К., 1994. — С. 548.
- 2 Клочек Г. Д. «Душа моя сонця намріяла...». Поетика Сонячних Кларнетів П. Тичини. — К., 1986; Корсунська Б. Л. Філософські мотиви у творчості П. Тичини. — К.; 1977; Новиченко Л. М. Поезія і революція. — К., 1976 та інші.
- 3 Лавріненко Ю. Клярнетичний символізм // Українське слово. Хрестоматія. В 3-х книгах, кн. I/Упор. Яременко В. — К., 1994. — С. 191.
- 4 Там само. — С. 591.
- 5 Біблія. Євангеліє від св. Матвія. 3. 16.
- 6 Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 томах. Т. 1. — К., 1983. — С. 37.

- 7 Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. — К., 1989. — С. 10.
- 8 Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 томах. Т. 7. — К., 1986. — С. 257.
- 9 Новиченко Л. М. Поезія і революція, — К., 1979. — С. 18.
- 10 Франко І. Я. Наука і її взаємини з працюючими класами. // Історія філософії України. Хрестоматія. / Упор. М. Ф. Тарасенко та ін. — К., 1993. — С. 397.
- 11 Бердяєв Н. А. Смысл истории. — М., 1990. — С. 68—83.
- 12 Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М., 1991. — С. 75.
- 13 Там само. — С. 80.
- 14 Українське слово. Хрестоматія. В 3-х книгах, кн. 1 / Упор. Яременко В. — К., 1994. — С. 547.
- 15 Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 томах, т. 1. — К., 1983. — С. 37.
- 16 Тельнюк С. В. Павло Тичина. — К., 1979. — С. 10.
- 17 Гусєв В. І. Історія західноєвропейської філософії XV—XVII ст. — К., 1994. — С. 14.
- 18 Шрімад Бхагаватам. Четвертая песня. — С.-Петербург, 1994. — С. 278.
- 19 Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 томах, т. 1. — К., 1983. — С. 37.
- 20 Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. — М., 1977. — С. 15.
- 21 Кант И. Всеобщая естественная история и теория неба. // Кант И. Сочинения в шести томах. I. I. — М., 1963. — С. 163—171.
- 22 Маркс К., Энгельс Ф. Німецька ідеологія. // Маркс К., Энгельс Ф. Твори, 2-е видання, т. 3. — К., 1959. — С. 88.
- 23 Новиченко Л. «В поколіннях я озвуся» (Творчість П. Тичини) // Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 томах. Т. 1. — К., 1983. — С. 9.
- 24 Там само. — С. 37.
- 25 Тичина П. Г. Із щоденникових записів. — К., 1981. — С. 43.
- 26 Українська радянська енциклопедія. Т. 10. — К., 1983. — С. 156.
- 27 Там само. — С. 157.

